

Anmeldelser

Birthe Hansen og Carsten Jensen, *Demokrati i Mellemøsten. Den nye verdensorden, politiske reformer og det arabiske forår*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2012, 224 s., 325 kr.

Det signaleres allerede i forordet til Birthe Hansen og Carsten Jensens nye bog om perspektiver på begivenhederne i Mellemøsten siden slutningen af december 2010, at regionen efter forfatternes opfattelse er afgørende under forandring. Bogen skal således opfattes som ”en nekrolog over den autoritære fase i det moderne Mellemøstens historie” (s. 7). En lang række publikationer har set dagens lys, siden de arabiske revolter indledtes, og det er et gennemgående træk, at udviklingen opfattes som skelsættende. Sagt med Daniel L. Byman og Kenneth Pollack har de arabiske oprør ”shattered important geopolitical alignments, causing new ones to emerge. Diplomatic relationships, such as between Turkey and Syria and between Egypt and Israel, are under strain.”¹ Men dertil kommer, som Hansen og Jensen påpeger, at det mest interessante i forbindelse med den nye udvikling ikke bare er de konkrete udenrigs- og sikkerhedspolitiske forandringer, der er indtruffet som en konsekvens af begivenheder i 2011-12, men de ændringer, der kan blive en realitet i udviklingen fremover.

For det første må det forventes, at det, som Morten Valbjørn og Rasmus Alenius Boserup har benævnt en genpolitiseret politisk offentlighed² i den arabiske verden, fører med sig, at lokale og indenrigspolitiske spørgsmål fremover vil markere sig tydeligere. Vil vi fremover have at gøre med et Mellemøsten, hvor den tidligere politiske kultur kendetegnet ved apati og valgabstinens bliver erstattet med langt mere aktiv politisk deltagelse og en ny dynamisk offentlighed? Hvad der med en ofte anvendt metafor er blevet kaldt ”den arabiske gade”, har ganske vist tidligere spillet en vis rolle for de arabiske regimers politiske praksis, men det lave niveau af politisk legitimitet i regionen har også som hovedregel haft til konsekvens, at den folkelige indflydelse er blevet underordnet regimernes egne interesser. Nye regeringer, der i højere grad afspejler befolkningernes opfattelser, kan få afgørende konsekvenser for de regionale (og for den sags skyld internationale) alliancer i de kommende år.

Som et eksempel kan nævnes den aktuelle situation i forholdet mellem Syrien og Libanon, der i høj grad influeres af den tragiske udvikling i forholdet mellem Bashar al-Assads regime og den syriske opposition. På grund af den ”traditionelle” alliance mellem styret i Damaskus og Hizbollah i Libanon, har Hizbollah-lederen Hassan Nasrallah i sine taler bakket op om det syriske re-

gimes overgreb og derved mistet enorme mængder af politisk kapital hos de arabiske masser såvel i Libanon og generelt i Mellemøsten, hvor han ellers har stået som en af de få politiske ledere, der var i stand til at udfordre Israel. Et andet eksempel er den udtalte valgsucces for de islamistiske partier ved valgene i 2011 og 2012 i Egypten, Marokko og Tunesien (tilsyneladende i mindre grad i Libyen). Indtil videre har de nye demokratisk valgte parlamenter ikke gennemført afgørende forandringer men givet en tilspidset situation i udviklingen fremover. Hvor det fx kommer til konflikt mellem de nye ledere og repræsentanter for de gamle regimer, kan der meget vel opstå lokale og regionale konflikter i lyset af den nye udvikling.

Bogens perspektiv er Mellemøsten. Med dette begreb skal der hos Hansen og Jensen forstås, hvad der betegnes ”Stormellemøsten”, dvs. de arabiske stater (inklusive De palæstinensiske Selvstyreområder) samt Israel, Tyrkiet og Iran. Desuden inkluderes Afghanistan og Pakistan inspireret af det amerikanske begreb *the greater Middle East*. En væsentlig pointe hermed er, at ”socialiseringsten”, som udgør en del af bogens teoretiske grundlag, begrundet denne udvidelse. Tesen ”i sin korte form siger, at Mellemøsten på langt sigt vil blive demokratiseret under eksternt pres i lighed med andre regioner” (s. 10), og tager afsæt i et forsøg på at forklare og vurdere den politiske udviklingsretning i Mellemøsten under indtryk af invasionerne i Afghanistan og Irak, der fulgte i årene efter terrorangrebet på World Trade Center og Pentagon i september 2001.

Centralt i Birthe Hansen og Carsten Jensens analyse står de to amerikanske politologer Clement Henry og Robert Springborgs kendte typologi for mellemøstlige stater, blandt andet anvendt i værket *Globalization and the Politics of Development in the Middle East*. Her skelnes mellem fire statstyper, hhv. prætorianske republikker, som opdeles i *bully-* og *bunker-*stater samt monarkier og demokratier. Kategorierne anvendes som ”filtre” i forhold til de mellemøstlige staters politiske tilpasning (eller fravær af tilpasning) til den nye verdensorden. Det er en af bogens fortjenester at gennemføre en sådan systematisk analyse af staternes forudsætninger for at kunne reagere på de udfordringer, der følger af de senere års udvikling. I forlængelse heraf gennemgås de politiske midler, som har været anvendt og anvendes i staternes ”indre verdensordensmodstand”, idet der sondres mellem situationen før og efter 2011, og mellem hvad der betegnes som ”opstandsramte” og ”ikke-ramte stater”.

Der argumenteres for, at der i Mellemøsten inden for et relativt kort tidsperspektiv kun vil være globaliserede monarkier og republikker i den rene autoritære form (bunker-stater) tilbage i Mellemøsten, idet bully-staterne nu befinder sig på en kurs, hvor demokratisering i sig selv er blevet et middel til

(verdensorden-)tilnærmelse. Med dette teoretiske udgangspunkt analyseres en række cases, hvor Afghanistan og Irak udgør den første, og siden følger undersøgelser af udviklingen i Tunis og Egypten, Libyen, Syrien samt monarkierne (GCC-staterne, Jordan og Marokko). I sagens natur er der ikke – i en bog på 224 sider – mulighed for at gå i detaljer med landenes interne udvikling eller for den sags skyld de komplekse regionale og internationale perspektiver – og derfor forbliver analyserne indimellem en smule skitseagtige. Desuden er det et uundgåeligt vilkår, at med de aktuelle – og for Mellemøsten utypiske – tendenser til forandring bliver bogens diskussioner nemt overhalet af den historiske udvikling.

Bogens mest overbevisende afsnit er de syntetiserende betragtninger i kapitel 8 og 9, hvor Hansen og Jensen først diskuterer væsentlige tværgående temaer: militærets rolle, civilsamfundenes betydning mv. i et regionalt perspektiv og derefter – med dette som udgangspunkt – unipolaritet og demokrati i et globalt univers. Det er Hansen og Jensens synspunkt, at ”der ikke er grund til at afskrive forventningen om fortsat demokratisering i Mellemøsten” (s. 206). Dette søges underbygget med en argumentation, der baseres på samspillet mellem indre og ydre faktorer, hvor de sidstnævnte fremhæves som de i en aktuel kontekst mest betydningsfulde. Det gøres gældende, at de i dag centrale brændpunkter i demokratiseringsprocesserne ikke er placeret i de enkelte lande, men i den internationale struktur, de indgår i. Heroverfor står nationale særtræk og politiske styrkeforhold i specifikke lande, der kan spille en rolle med hensyn til, hvornår ændringer indtræffer, men ikke afgørende gøre en forskel med hensyn til de overordnede udviklingstendenser.

Det er i forlængelse heraf opfattelsen, at forklaringen på, hvorfor liberalt demokrati ikke blomstrer i Mellemøsten, mere skyldes det internationale systems karakteristika end aggregeringen af nationale forklaringer. Min væsentligste anke mod bogen er, at disse væsentlige diskussioner ikke udfoldes yderligere, hvilket måske kunne have været opnået ved at nøjes med at inddrage eksempler fra de fem landeanalyseafsnit og i stedet udbygge de teoretiske diskussioner om demokratiudvikling i almindelighed og demokrati i Mellemøsten i særdeleshed.

Bogen er skrevet i et lettilgængeligt sprog, som gør den interessant for et bredere publikum ud over det snævert universitære. Den vil således kunne tjene som grundbog i undervisning også på mellemuddannelser og måske gymnasier. Ærgerligt i den sammenhæng er, at bogen mangler et indeks, hvilket gør den en smule vanskelig at anvende som decideret arbejdsbog i undervisnings-sammenhæng.

Noter

1. Citatet stammer fra en af de første samlinger af artikler, der udkom i kølvandet på de arabiske revolter: Byman, Daniel L. (2011). **Regional Actors. The Changing Balance of Power in the Middle East**, i Kenneth Pollack et al. (red.), *The Arab Awakening. America and the Transformation of the Middle East*. Washington, DC: Brookings Institution Press. Siden er de første peer-reviewede udgivelser om emnet dukket op med et Special Issue af *Mediterranean Politics* som et af de mest interessante, se Pace, Michelle og Francesco Cavatorta (2012). The Arab Uprisings in Theoretical Perspective – An Introduction. *Mediterranean Politics* 17 (2): 125-138. Se også note 2.
2. Valbjørn, Morten og Rasmus Alenius Boserup (2012). Genpolitisering og postdemokratisering. Studiet af mellemøstlig politik i lyset af de arabiske revolter. *Politik* 15 (1): 43-51.

Peter Seeberg
Center for Mellemøststudier
Syddansk Universitet

Pil Christensen, Peter Nielsen og Lars Poulsen, *Magt og modstand – en introduktion til Michael Hardt og Antonio Negris tænkning*. Frederiksberg: Frydenlund, 2012, 152 sider, 249 kr.

Trægheden i den nuværende økonomiske krises villighed til at slippe taget i verdensøkonomien har medvirket til at fremme ustabilitet samt genereret utilfredshed og opstande i mange samfund rundt om i verden. Det er i dette opportune landskab, der kalder på forståelse af og refleksion over den verdenspolitiske udvikling, at Pil Christensens, Peter Niensens og Lars Poulsens introduktion til Hardt og Negris tænkning kan gøre krav på en betydelig aktualitet. Aktualiteten består i, at Hardt og Negri netop opstiller en diagnose og et teoretisk begrebsapparat, som kan indfange og begribe de modsætninger og problemstillinger, som på mange måder kan siges at gøre sig gældende i de historiske processer, som dels er gået forud for den økonomiske krise, dels har kendetegnet selve den økonomiske krise.

Den opstandelse og debat, som omgærdede Hardt og Negris monumentale værk *Empire* fra 2001, må ellers siges at være aftaget i betydelig grad. Men de følgende værker *Multitude* fra 2004, *Commonwealth* fra 2009 og endelig pamfletten *Declaration* fra 2012 er udtryk for en opdatering, videreudvikling, præcisering og aktualisering af deres tænkning, som på mange måder har adresse-

ret noget af den omfattende kritik, som *Empire* var genstand for – blandt andet at den var uklar, upræcis og vag – og samtidig er de efterfølgende værker også udtryk for en formidlingsmæssigt højere kvalitet end *Empire*, der opererede på et vanskeligt tilgængeligt esoterisk og til tider metafysisk plan.

Forfatterens tilgang til denne udvikling i Hardt og Negris forfatterskab er grundlæggende kendetegnet ved en erkendt positiv indstilling og en opfattelse af Hardt og Negris forfatterskab som et åbent projekt (s. 16). Denne tilgang står i kontrast til mange kritikere af Hardt og Negri, der som regel abonnerer på en tilgang, der grundlæggende stiller fordringer om begrebers og diagnosers generaliserbarhed, praktiske anvendelighed og kobling til konkrete empirisk forekommende fænomener. Dermed ikke sagt at bogen ikke anlægger, præsenterer og diskuterer kritiske vinkler på Hardt og Negris forfatterskab, men som forfatterne anfører, så er det først efter *Empire*, at de ”individuelle bidrag går op i en højere enhed” (s. 17). Andre anmeldere har i den forbindelse forholdt sig kritisk til, hvorvidt det rent faktisk lykkes forfatterne at tilføre Hardt og Negris forfatterskab større klarhed (cf. Blinkenberg, 2012; Frantzen, 2013), men det skyldes måske netop, at de ikke forholder sig til den åbne og kritisk udviklende tilgang, som forfatterne eksplicit abonnerer på.

I den forbindelse findes der på side 29 en interessant passus, som netop søger at adressere noget af denne kritik af uklarhed:

Det er en udbredt opfattelse, at abstraktionen bringer os væk fra virkeligheden, men når der er tale om realabstraktion, så forholder det sig faktisk omvendt. For abstraktioner er ikke nødvendigvis virkelighedsfjerne; de kan nemlig bringe os tættere på det, vi kan forstå som abstrakte virkelighedsforhold, såsom institutioner og sociale relationer, der ofte har større indflydelse på vores liv end empiriske forhold.

Der er her tale om et erkendelsesteoretisk synspunkt om, at det er muligt teoretisk at destillere samspillet mellem processer, institutioner, relationer samt ikke mindst signifikanser og betydninger i dette samspil og dermed tilvejebringe erkendelsesmæssig mening i forhold til det endog særdeles komplekse felt, som den økonomiske krise må siges at udgøre.

Målet med bogen er at udfolde en klart sammenhængende helhed centreret omkring temaerne: modstanden mod det globale magtsystem og perspektiverne for social forandring (s. 11). Denne helheds kernekomponenter er kombinationen af marxisme og poststrukturalisme, der samtidig netop er den syntese, der ifølge forfatterne gør Hardt og Negris tænkning spændende (s. 11). Men samtidig er det væsentligt at holde sig for øje, at der også er tale om en syntese

mellem lidenskab og videnskab *qua* Hardt og Negris politiske engagement og tro på menneskets skabende kræfter (s. 12).

Bogens opbygning er kendetegnet ved en letgenkendelig struktur bygget op omkring en introduktion og diskussion af Hardt og Negris filosofiske afsæt i henholdsvis marxismen og poststrukturalismen kombineret med de klare aner, der ligger til Spinoza (kapitel 2 og 3). I den forbindelse er det en formidlingsmæssig gevinst, at forfatterne tager skridtet bagud i idehistorien, hvilket giver mulighed for kort at få introduceret de relevante aspekter i marxismen, poststrukturalismen, Spinoza som en alternativ understrøm i den europæiske tænkning og endelig vitalismen, som er selve den teoretiske begrundelse for Hardt og Negris insisteren på Multitudens skabende kræfter. Kapitlerne indeholder også en klar fremstilling af de relevante punkter i den politiske filosofi – herunder i særdeleshed begreberne magt og politik; om end fremstillingen fordrer, at læseren i forvejen besidder en vis fortrolighed med disse begreber. Og endelig indeholder kapitlerne også en vigtig og overbevisende diskussion af henholdsvis post-marxisme og neo-marxisme samt Hardt og Negris position i forhold til disse poler.

Dernæst følger kapitler, der introducerer til Hardt og Negris hovedbegreber: Empire, Multitude og Commonwealth. Kapitel 4 indeholder således en god forklarende og overbliksskabende introduktion til begrebet ”Empire”; herunder ikke mindst begrebets kobling til globalisering. Kapitel 5 præsenterer det ofte kritiserede og til tider vaskeligt tilgængelige begreb ”Multitude”. Et tilbagevendende kritikpunkt har været identifikationen af Multitude samt den hybridisering af fællesskab/kollektivismen og individualitet/singularitet, som begrebet er udtryk for. I den forbindelse forklares denne centrale dualitet i fodnote 10 på side 70, hvor det hedder

Det singulære refererer til den særegenhed, som kendetegner hvert enkelt subjekt, hvad angår forskellige praksisser og generel livsform. Denne grundlæggende særegenhed gør, at singulariteter aldrig glider fuldstændigt sammen med andre singulariteter, men derimod bevarer deres forskellighed, selvom de deler en lang række fællesstræk, værdier og organisationsformer. For Hardt og Negri er singularitet den ene afgørende side af multituden, mens det fælles er den anden. Multituden kan derfor både være en fælles størrelse og internt mangfoldig.

En af de mere forfriskende pointer i kapitel 5 er også fremstillingen af kærlighed som politisk filosofi begreb, hvilket henhører til den nyere del af Hardt og Negris forfatterskab. Pointen er her at kærlighed ikke blot er henhørende til

privatsfæren, men derimod er et begreb som idehistorisk har haft andre konnotationer end det relativt snævre begreb, som kommer til udtryk i nutiden – ikke mindst befordret af Hollywoods fremstilling af kærlighed. Dermed besidder begrebet et potentiale, som går i retning af accept af samfundsmæssig forskellighed og diversitet (s. 94). Kapitel 6 omhandler begrebet ”Commonwealth”, som nærmest i forlængelse af begrebet om ”Multitude” tager sigte på at begribe det fælles. Der er her tale om selve grundlaget for Multitudens spirende og konstant udviklende kræfter, der netop er forankret i det fælles.

I kapitel 7 og 8 fremstilles og diskuteres den kritik, der har været rejst af Hardt og Negris teoribygning, og endelig følger en vurdering og perspektivering, der peger på potentialer og faldgruber i den diagnose af den nuværende globale tilstand, som udlægges gennem Hardt og Negris forfatterskab. Disse kapitler indeholder i den forbindelse gode fremstillinger af Hardt og Negris positionering i forhold til andre toneangivende tænkere på den politiske venstrefløj.

Bogen lykkes dog ikke med at skabe et overblik over dansksprogede fremstillinger og den danske forskning på området, men det har nok heller ikke været ambitionen. Dog kunne en sådan positionering i forhold til andre fremstillinger på dansk have været interessant i en formidlingsmæssig sammenhæng for den læser, som måtte have fået vakt en interesse for Hardt og Negris tænkning.

Christian Ydesen
Institut for Læring og Filosofi
Aalborg Universitet

Referencer

- Blinkenberg, Kaare (2012). Hardt og Negri genopstår. *Modkraft*, 14. december (<http://www.modkraft.dk/artikel/hardt-og-negri-genopstar>) (13. februar 2013).
- Frantzen, Mikkel Krause (2013). Hardt og Negri introduceres uden det store held. *Information*, 1. februar (<http://www.information.dk/448986>) (13. februar 2013).